स्थलकुमुदः, पुं, (स्थलस्य कुमुदः।) करवीरः। इति राजनिर्घण्टः॥

स्थलपद्मं, क्ली, (स्थलस्य पद्मम्।) स्वनामख्यातपुष्पविशेषः। (यथा, भट्टिः। २। ३।
"विम्बागतैस्तीरवनैः समृद्धिं
निजां विलोक्यापहृतां पयोभिः।
कूलानि सामर्षतयेव तेनुः
सरोजलक्ष्मीं स्थलपद्महासैः॥")
तत्पर्य्यायः। छत्रपत्रम् २ तमालकम् ३। इति त्रिकाण्डशेषः॥ तच्चतुर्व्विधं यथा,—
"चतुर्था स्थलपद्मानि सेवन्ती गुलदावदी।
नैपाली च गुलावश्च वकुलश्च कदम्बकः॥"
इति रावणकृतार्कप्रकाशः॥

स्थलपद्मः, पुं, (स्थलजातः पद्म इव।) मानकः। इति रत्नमाला॥ मानकचु इति भाषा॥ (यथा,—
"स्थलपद्ममयं कल्कं पयसा लोड्य पाययेत्।
प्लीहामयहरञ्चैव सर्व्वाङ्गैकाङ्गशोथजित्॥"
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे शोथाधिकारे॥)

स्थलपद्मिनी, स्त्री, (स्थलस्य पद्मिनी।) स्थलपद्मम्। वेटतामर इति हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। पद्माह्वा २ चारटी ३ पद्मचारिणी ४ सुगन्धमूला ५ अम्बुरुहा ६ लक्ष्मीः ७ श्रेष्ठा ८ सुपुष्करा ९ रम्या १० पद्मावती ११ अतिचरा १२ स्थलरुहा १३ पुष्करिणी १४ पुष्करपर्णिका १५ पुष्करनाड़ी १६। अस्या गुणाः। गौल्यत्वम् तिक्तत्वम्। शीतत्वम्। वान्तिरक्तपित्तमेहभूतातीसारनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

स्थलमञ्जरी, स्त्री, (स्थलस्य मञ्जरी।) अपामार्गः। इति रत्नमाला॥

स्थलशृङ्गाटः, पुं, (स्थलजातः शृङ्गाटः।) गोक्षुरवृक्षः। इति रत्नमाला॥

स्थलशृङ्गाटकः, पुं, (स्थलशृङ्गाट एव। स्वार्थे कन्।) गोक्षुरकः। इति राजनिर्घण्टः॥

स्थलसीमा, [न्]पुं, (स्थलस्य सीमा।) स्थण्डिलः। इति भूरिप्रयोगः॥

स्थला, स्त्री, (स्थल + टाप्।) जलशून्याकृत्रिमभूमिः। इत्यमरटीकायां भरतः। २। १। ५॥ (अस्याः प्रमाणं स्थलशब्दे द्रष्टव्यम्॥)

स्थली, स्त्री, (स्थल + ङीष्।) जलशून्याकृत्रिमा भूमिः। इत्यमरटीकायां भरतः। २। १। ५। (यथा, साहित्यदर्पणे।
"सैषा स्थली यत्र विचिन्वता त्वां
भ्रष्टं मया नूपुरमेकमूर्व्व्याम्।
अदृश्यत त्वच्चरणारविन्द-
विश्लेषदुःखादिव बद्धमौनम्॥")

स्थलीदेवता, स्त्री, (स्थल्या देवता।) ग्राम्यदेवता। इति केचित्॥

स्थलेरुहा, स्त्री, (स्थले रोहतीति। रुह + कः।) गृहकुमारी। दग्धावृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ स्थलजाते, त्रि॥

स्थलेशयः, पुं, (स्थले शेते इति। इति शी + अच्।) क्रोड़रुरुकुरङ्गादयः। इति राजनिर्घण्टः॥ स्थलशायिनि, त्रि॥

स्थविः, पुं, (तिष्ठतीति। स्था + "कृविघृष्वीति।" उणा० ४। ५६। इति क्विन्प्रत्ययेन साधुः।) तन्तुवायः। स्वर्गः। जङ्गमः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥

स्थविरं, क्ली, (स्था + "अजिरशिशिरेति।" उणा० १। ५४। किरच्प्रत्ययेन साधुः।) शैलेयम्। इति राजनिर्घण्टः॥

स्थविरः, पुं, (स्था + किरच्।) ब्रह्मा। इति हेमचन्द्रः॥

स्थविरः, त्रि, (तिष्ठतीति। स्था + "अजिरशिशिरेति।" उणा० १। ५४। इति किरच्प्रत्ययेन साधुः।) वृद्धः। इत्यमरः। २। ६। ४२॥ (यथा, मनुः। २। १२०।
"ऊर्द्ध्वं प्राणा ह्युत्क्रामन्ति यूनः स्थविर आयति
प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते॥"
भिक्षुः। इत्युणादिवृत्तौ उज्ज्वलदत्तः॥१।४५॥) अचलः। इत्युणादिकोषः॥

स्थविरा, स्त्री, (स्था + किरच्। टाप्।) महाश्रावणी। इति राजनिर्घण्टः॥ वृद्धा च॥

स्थविष्ठः, त्रि, (अयमेषामतिशयेन स्थूलः। स्थूल + इष्ठन्। "स्थूलदूरेति।" ६। ४। १५६। इति साधुः।) अतिशयस्थूलः। इत्यमरः। ३। २। १११॥ (यथा, भागवते। २। १। २४।
"विशेषस्तस्य देहोऽयं स्थविष्ठश्च स्थवीयसाम्॥"

स्थाणुः, पुं, (तिष्ठतीति। स्था + "स्थोणुः।" उणा० ३। ३७। इति णुः।) शिवः। इत्यमरः। १। १। ३६॥ (यथा, रघुः। ११। १३।
"स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवनं
प्राप्य दाशरथिरात्तकार्म्मुकः।
विग्रहेण मदनस्य चारुणा
सोऽभवत् प्रतिनिधिर्न कर्म्मणा॥")
तन्नामकारणं यथा,—
"समुत्तिष्ठन् जलात्तस्मात् प्रजास्ताः सृष्टवानहम्
ततोऽहं ताः प्रजा दृष्ट्वा रहिता एव तेजसा॥
क्रोधेन महता युक्तो लिङ्गमुत्पाट्य चाक्षिपम्।
उत्क्षिप्तं सरसो मध्ये ऊर्द्ध्वमेव यदा स्थितम्।
तदा प्रभृति लोकेषु स्थाणुरित्येव विश्रुतम्॥"
इति वामने ४६ अध्यायः॥
(ब्रह्मा। यथा, महाभारते। १। १। ३२।
"यस्मात् पितामहो जज्ञे प्रभुरेकः प्रजापतिः।
ब्रह्मा सुरगुरुः स्थाणुर्म्मनुः कः परमेष्ठ्यथ॥")
कीलः। इति मेदिनी॥ जीवकगन्धद्रव्यम्। यथा,
"जीवके जीवनो जीवो निधिः स्थाणुः प्रकीर्त्तितः॥"
इति शब्दचन्द्रिका॥

स्थाणुः, पुं, क्ली, (स्था + णुः।) निःशाखवृक्षः। मुड़ा गाछ इति भाषा॥ (यथा, देवीभागवते। १। १७। ५३।
"छायायामातपे चैव समदर्शी महातपाः।
ध्यानं कृत्वा तथैकान्ते स्थितः स्थाणुरिवाचलः॥")
तत्पर्य्यायः। ध्रुवः २ शङ्कुः ३। इत्यमरः। २। ४। ८॥ अशाखवृक्षः ४। इति जटाधरः॥ अस्त्रभेदः। इति नीलकण्ठः॥

स्थाणुः, त्रि, (स्था + णुः।) स्थिरः। इति धरणिः॥ (यथा, विष्णुपुराणे। १। ५। ५८।
"अव्ययञ्च व्ययञ्चैव यदिदं स्थाणुजङ्गमम्।
तत् ससर्ज्ज तदा ब्रह्मा भगवानादिकृत् विभुः॥"

स्थाणुतीर्थं, क्ली, (स्थानोस्तीर्थम्।) तीर्थविशेषः। यथा, वामने ४३ अध्याये।
"स प्रोवाच महादेवो ब्रह्माणं प्रणतस्थितम्।
पुण्यप्रदं नृणाञ्चैव तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम्॥
एतत् सन्निहितं प्रोक्तं सरः पुण्यप्रदं महत्।
स्थाणुलिङ्गस्य माहात्म्यं ब्रह्मन् मेऽवहितः शृणु॥
अचेतनः सचेता वा अज्ञो वा प्राज्ञ एव वा।
लिङ्गस्य दर्शनादेव मुच्यते सर्व्वपातकैः॥
पुष्करादीनि तीर्थानि समुद्रचरणानि च।
स्थाणुतीर्थे समेष्यन्ति मध्यं प्राप्ते दिवाकरे॥
तत्र स्थास्यति यो ब्रह्मन् माञ्च स्तोष्यति भक्तितः।
तस्याहं सुलभो नित्यं भविष्यामि न संशयः॥
इत्येवमुक्त्वा वचनं देवदेवो गतः प्रभुः।
देवाश्च ऋषयः सर्व्वे स्वानि स्थानानि भेजिरे॥
ततः प्रभृति लोकेऽस्मिन् स्थाणुतीर्थं वदन्ति हि॥"

स्थाण्डिलः, पुं, (स्थण्डिले शयितुं व्रतमस्य। स्थण्डिल + "स्थण्डिलात् शयितरि व्रते।" ४॥ २। १५। इति अण्।) स्थण्डिलशायी। इत्यमरः। २। ७। ४५॥ (वाच्यलिङ्गोऽयमिति केचित्॥)

स्थाण्वीश्वरः, पुं, (स्थाणुरीश्वरश्च।) शिवलिङ्गविशेषः। यथा,—
"स्थाणुर्नाम्ना हि लोकेषु पूजनीयो दिवौकसाम्
स्थाणुरीश्वरः स्थितो यस्मात् स्थाण्वीश्वरस्ततः स्मृतः॥
ये स्मरन्ति सदा स्थाणुं ते मुक्ताः सर्व्वकिल्बिषैः।
भविष्यन्ति शुद्धदेहा दर्शनान्मोक्षगामिनः॥
इत्येवमुक्त्वा देवेन ऋषयो ब्रह्मणा सह।
तस्माद्दारुवणं लिङ्गं नेतुं समुपचक्रमुः॥"
इति वामने ४२ अध्यायः॥

स्थातव्यं, त्रि, (स्था + तव्य।) स्थेयम्। स्थानीयम्। यथा, कालिदासकृतशृङ्गारतिलके।
"वाणिज्येन गतः स मे गृहपतिवार्त्तापि न श्रूयते
प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता।
बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मद्गृहे
सायं सम्प्रति वर्त्तते पथिक हे स्थानान्तरे गम्यताम्॥"

स्थानं, क्ली, (स्था + ल्युट्।) नीतिवेदिनां त्रिवर्गान्तर्गतवर्गविशेषः। इत्यमरः। २। ८। १९॥